

משך חכמה

פרשת בראשית – בריאת העולם – פסקאות א - ד

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' ד תשפ"ו טל: 03-5740046 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

[א]

(א, א) בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ:

מה פירוש חז"ל "בחכמה" ברא את העולם

(א, א) בראשית. תרגם¹ (יונתן) [ירושלמי] בחוכמה ברא עלמא, ויעוין ברמב"ן (בראשית א, א ד"ה בראשית). וזה דברי הגמרא

פרשת בריאת העולם

בראשית א, א – א, לא

פסקאות: א - ד

עולמות אין סוף בגבולים, ולאחר מכן בחר הבורא יתברך בעולם הזה שבו יהיו הנמצאים, ולכן הבחירה לברא את העולם הזה, ולבחור בו יותר משאר הנבראים הגבוליים, הוא "בינה", מלשון שממנו נבנה העולם, דהיינו מחמת הבריאה של עולמות מוגבלים, ממנו בחר עולם אחד שיהיו בו הנמצאים, והיא "הבינה", והטעם שבחר בעולם הגבולי הזה, כי הוא ערב לו, כמו שאמרו (בראשית רבה בראשית, פרשה ג סימן ז) "ויהי ערב, מכאן שהיה סדר זמנים קודם לכן, א"ר אבהו מלמד שהיה בורא עולמות ומחריבן, עד שברא את אלו, אמר דין הניין לי, יתהון לא הניין לי".

וטעם זה שבחר בעולם הזה שערב לו, הוא הנקרא "דעת", כי דעת הוא חיבור, והוא מחובר לחכמה ובינה, שהן תרי רעין דלא מתפרשין (זוהר ויקרא ד, ג), לכן דעת אינו בחשבון עשרה ספירות, כיון שהוא רק טעם מדוע בחר בעולם הגבולי הזה משאר עולמות, אבל "כתר" "חכמה" ו"בינה" הן ג' ספירות, שכתר הוא המחשבה לברוא עולמות בלא גבול, "חכמה" הוא בריאת העולמות הגבוליים לאין סוף, ו"בינה" הוא בחירת העולם הזה, שבו יהיו הנמצאים. אבל "דעת" הוא הטעם לבחירה, לכן אינו בכלל הספירות, לכן יש רק עשרה ספירות (ספר היצירה פרק א, משנה ד) ולא אחד עשר, כי "דעת" אינו בכלל מנין הספירות לטעם המבואר.

וזה מכוון בדברי שלמה המלך (משלי כד, ג-ד) – "(ג) בְּחָכְמָה יִבְנֶה בַּיִת וּבִתְבוּנָה יִתְּכֹנֶן: (ד) וּבְדַעַת תִּדָּרִים יִמָּלֵאוּ כָּל הוֹן יָקָר וְנָעִים", "בחכמה", היינו בכח בריאת עולמות גבוליים אין סוף, "בינה בית" גבולי. ובבחירת העולם הזה שבו יהיו נמצאים, היינו "בתבונה", הוא בינה, "יתכונן", היינו יתייסד העולם של הנמצאים. והטעם לבחירה זו, הוא שערב לו, "ובדעת", היינו החיבור בין החכמה לבינה, הוא נקרא דעת, שעל ידי ערבות חיבור זה, ימלאו העולם נמצאים "כל הון יקר ונעים".

ועל פי כל המבואר יתבאר כוונת התרגום, שברא העולם בחכמה, היינו בריאת מציאות של עולם גבולי, על ידי האין סוף ברוך הוא, שאין לו גבול ותכלית, הוא רק על ידי מידת "חכמה", כח – מה, שבחר לברוא עולמות גבוליים, אין סוף ללא גבול עולמות גבוליים, ו"בחכמה" זו ברא את העולם

¹ [א] (א, א) "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ", ע"כ. תרגם הירושלמי [בנדרפס: יונתן]. ואינו בנמצא תחת ידינו אלא בתרגום ירושלמי, וז"ל "בראשית, בְּחֹקְמָא בָּרָא ה'". וכן כתב הרמב"ן (א, א ד"ה בראשית) וז"ל "מלת בראשית תרמוז, כי בעשר ספירות נברא העולם (עיי' ספר יצירה א, יד), ורמז לספירה הנקראת חכמה, שבה יסוד כל, כענין שנאמר (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ" עכ"ל. וכן הוא בסנהדרין, שדרשו על הפסוק (משלי ט, א) "חֲכָמוֹת בָּנְתָה בֵּיתָהּ", וז"ל "חכמות בנתה ביתה - זו מידתו של הקדוש ברוך הוא, שברא את כל העולם כולו בחכמה" עכ"ל.

והנה על האדם שהוא גבולי ומושג, אפשר לומר שעשה דבר פלוני בחכמה, אבל על אין סוף ברוך הוא לא שייך כלל לומר שברא בחכמה, שאין מחשבה תפיסה ביה כלל, ואין אנו משיגים אותו אלא מתוך מעשיו באפס מה, ולא שייך לפרש לשון בחכמה כפשוטו.

ונראה, על פי מה שכתב הגאון המקובל האלוקי רבי מאיר בן גבאי זי"ע בספרו עבודת הקודש, בשם הקדמונים, ששאלו מנין שיש עשרה ספירות, ולא רק אין סוף ברוך הוא, ועל זה אמרו, דהנה, אין סוף הוא שלמות בלי חסרון כלל, ואם נאמר שהבורא יתברך יש לו כח בלי גבול, ואינו יכול לצמצם עצמו להיות לו כח בגבול, אתה מחסר בשלמותו, אלא בהכרח שברא ספירות גבולות, שמהם השתלשלו העולמות עד העולם הזה, אבל הוא בעצמו אין סוף, ולית מחשבה תפיסה ביה כלל.

ויש להוסיף עוד ביאור בזה, דהנה מה שברא האין סוף ברוך הוא דבר בגבול ותכלית, הוא גם בלי גבול, שכיון שאין סוף למציאותו, גם כשבורא דבר גבולי, הוא לאין סוף עולמות בגבול בלא תכלית, אלא שהחליט שאין סוף, יהיה אין סוף עולמות בגבול.

והנה המחשבה לברוא עולמות בגבולים אין סוף, נקרא "כתר", ואינה ניכרת לאף אחד בעולם, כי עוד לא ברא שום עולם גבולי, רק במחשבה, לכן היא נקרא "אין".

ולאחר שברא עולמות אין סוף בגבול, זה נקרא חכמה, מלשון "כח – מה", היינו שאנו משיגים שיש כאן כח, אבל אין יודעים "מה" הוא, ואז נבראו

משך חכמה

פרשת בראשית – בריאת העולם – פסקאות א - ד

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' ד תשפ"ו טל: 03-5740046 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

א' משנה ד', וזה מכוון דברי שלמה (משלי כד, ג-ד) בחכמה יבנה בית, ובתבונה תכונן, ובדעת חדרים ימלאו, וזה, חכמה בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה (משלי ט, א), שם בגמרא (סנהדרין לח, א), התבונן כל זה, ביאור נכון לפי דעת הקדמונים².

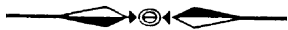
[ב]

א, ה) ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד:

מדוע לא כתוב "ראשון" אלא כתוב יום "אחד"

א, ה) יום אחד. ואמר³ אחד ולא ראשון, לפי שראשון ושני הוא על דבר המתיחס זה לזה, ומגביל זה נגד זה. והנה הבריאה של אור, ראה שאין העולם כדאי להשתמש בו, גנזו (חגיגה יב, א). אם כן, הבריאה של אור שנברא ביום ראשון היה במדרגה גבוהה מבריאת העולם, לפי מצבה בעולם הזה, לכן אמר שהוא רק יום אחד, שהוא אחד במדרגתו ובמצבו, ואינם מסודרים זה נגד זה,

בריאת עולמות בעלי גבול.

[ב]

³ [ב] א, ה) ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, ע"כ. יש לדקדק, דבכל שבעת הימים כתוב שני שלישי רביעי וכו' אם כן גם כאן היה לכתוב "יום ראשון". אבל הביאור בזה, על פי מה שאמרו חז"ל (חגיגה יב, א) שכשברא הקדוש ברוך הוא את האור, ראה שאין הרשעים ראויים להשתמש בו, וגנז את האור לעתיד לבוא. ועל פי זה מדוקדק היטב לשון הכתוב, דראשון הוא מגביל לשני, כלומר הוא הראשון שלפני השני, ובאמת הבריאה ביום ראשון אינה מגבילה ליום השני, ואינה קודמת לה, אלא היא בריאה מיוחדת וגבוהה משאר הבריאה בימים האחרים, לכן כתוב "אחד", שהוא אחד במצבו ובמדרגתו ואינם מסודרים זה כנגד זה. ומבואר הכל בסייעתא דשמיא.

סנהדרין לח, א זו מידתו של הקדוש ברוך הוא שברא את כל העולם בחכמה. ונראה להסביר על פי מה שהביא בספר עבודת הקדוש בפרק ח' מחלק היחוד, זה לשון הקדמונים, אין סוף הוא שלמות מבלי חסרון. ואם תאמר שיש לו כח בלי גבול ואין לו כח בגבול, הרי אתה מחסר שלמותו כו'. ואני מוסיף, שהרי מובן שמה שיש להאין סוף לברוא דבר בגבול בתכלית, גם זה הוא בלא גבול, שהרבה גבולים לבלי תכלית, הוא בכח אין סוף לברוא מבלי גבול, רק שבחר בכח הגבול הזה, הנברא. ולפי זה נסביר סוד המוחין, כי המחשבה וההסכם מאין סוף לברוא מציאות גבולי, וגם זה יתכן לבלי גבול באופנים אין מספר, זה נקרא כתר, ולכן נקרא אין, שעדיין בזה אין גבול, והוא נעלם בהשגת שום נמצא, ואחרי כן כשבחר לעשות גבול מן הגבולים אשר לבלי תכלית, כח זה נקרא חכמה, כח מה, וכשבחר בגבול זה אשר המציא הנמצאים כפי מה שהם, הוא בינה, דמינה איתבני עלמא, ובחר בזה בגבול מחמת שהיה ערב לו, וכמאמרם במדרש רבה (ג, ז) דין הניין לי כו', זה המתיקות והטעם שערב להאין סוף בגבול זה יותר מבשאר הגבולים הוא נקרא דעת לשון חיבור, שמחובר חכמה לבינה, והן תרי רעין דלא מתפרשין (זהר ויקרא ד, א), לכן דעת לית בחושבן, ועשר ולא אחד עשר כדברי הספר יצירה (פרק

הזה. וזה כוונת חז"ל (סנהדרין לח, א) על הפסוק במשלי (ט, א) "חֲכָמוֹת בְּנִתָּה יִתָּה חֲכָמָה עֲמוּדָהּ שְׁכֻנָּהּ", היינו במידת חכמה בנתה ביתה, וחצבה שבעה אלו שבעה ימי בראשית, כדאיתא בגמ' שם. ומבואר הכל בסייעתא דשמיא.

² תמצית דבריו: בתרגום כתב, שבראשית היינו בחכמה ברא העולם, וכן הוא בגמ'. ובודאי אין הפירוש כפשוטו, שאין שייך חכמה לבורא, שאין מחשבה תפיסה ביה כלל, אבל הכוונה היא, שהבורא שאינו בעל גבול, ברא עולמות בעלי גבול - ללא גבול והגבלה, כי הוא אינו מוגבל, ובריאה זו היא נקרא "חכמה", מלשון "כח" מה, כלומר, אנו רואים כח, אבל אין משיגים כלל "מה" הכח. ולאחר מכן בחר בעולם הזה המוגבל, שבו יהיו נמצאים, ובחירה זו נקראת "בינה", שבנה עולם הזה מכח הבריאות הגבולות של החכמה. אם כן, הבינה מחוברת לחכמה. והטעם שבחר בעולם הזה, כי הוא ערב לו, וערבות זו נקראת "דעת", שהיא חיבור, וזה הפירוש "בחכמה" ברא העולם, על ידי

משך חכמה

פרשת בראשית – בריאת העולם – פסקאות א - ד

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' ד תשפ"ו טל: 03-5740046 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

ופשוט⁴.

[ג - המשך]

השייכות והקשר בין עולם נפש ותקופות השנה

בספר⁵ יצירה (פרק ג, משניות ד-ו) עולם, נפש, שנה. עולם - מצאנו פליגי, רבי אליעזר סבר עולם מאמצעיתו נברא, ורבי יהושע אומר, עולם מן הצדדין נברא [יומא דף נד, ב עיין שם]. נפש - מצאנו לרבי אליעזר [סוטה דף מה, ב] דהולד נוצר

⁴ תמצית דבריו: הטעם שלא כתוב "יום ראשון", אלא כתוב "יום אחד", כיון שברא את האור ביום הראשון, וגנזו, שלא יהיו ראויים להשתמש בו, ולשון "ראשון" הוא מגביל לשני, לכן כתוב "אחד", כי בריאת יום הראשון היא מיוחדת וגבוהה משאר בריאת מעשי בראשית, ואינה מגבילה.

[ג]

⁵ [ג] רבינו לא כתב דיבור המתחיל לקטע זה. אלא כתבו לאחר הקטע הקודם. ויש להסתפק אם הוא המשך לקטע הקודם. ולא ידעתי מה ענין זה דוקא לבריאת האור, ולא למעשה בראשית].

בספר יצירה (פרק ג, משניות ד-ו) משה עולם שנה ונפש, שבשלושתן יש אמ"ש, דהיינו אויר מים ואש. בעולם – שמים נבראו מאש. ארץ נברא ממים. ואויר מרוח, מכריע בינתיים. בשנה – חום נברא מאש. קור נברא ממים. ורויה [פירוש הזמן הממוצע] מרוח, מכריע בינתיים. בנפש – ראש נברא מאש. בטן נברא ממים. גויה מרוח, מכריע בינתיים.

רואים מספר יצירה שבריאת יסודות העולם, ותקופות השנה, ונפש האדם, שייכים זה לזה, ונבראו ממיזוג של שני הפכים, אש ומים ואויר מכריע בינתיים.

ועל פי זה יתבאר לנו דבר נפלא, שמצאנו שנחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע מאיזה מקום נבראו העולם, השנה, והנפש, והולכים לשיטתן בשלושת הדברים, שרבי אליעזר סובר שנבראו מהאמצע, דהיינו שעיקרו מהאמצע ורבי יהושע סובר שנבראו מצדדין.

דהנה על בריאת העולם תניא ביומא (נד, ב) "רבי אליעזר אומר: עולם

מטיבורו, עיין שם, ותנא קמא פליג דמראשו נברא. שנה - רבי אליעזר סבר מתשרי נברא העולם (ראש השנה י, ב), וזה קור שבספר יצירה, ורבי יהושע סבר בניסן (שם, יא, א). וכן בכמה מקומות, רבי אליעזר סבר דהמרכז העיקר, וכמו דאמר [תענית ט, ב] כל העולם כולו מימי אוקינוס כו' ורבי יהושע אומר ממים עליונים וכו'. אולם מצאנו שנחלפו שיטתם במדרש משלי (א, א) היכן החכמה מצויה רבי אליעזר אומר בראש רבי יהושע אומר בלב, עיין שם. ולגבי החכמה, הלב באמצע דכליות יועצות (ברכות סא, א), והבן⁶.

מאמצעיתו נברא, שנאמר (איוב לח, לח) "בצקת עפר למוצק ורגבים ידבקו" [ופירש רש"י וז"ל "בצקת עפר למוצק - מוצק אחד היה לו, ומשם נדבקו רגבים סביביו"], רבי יהושע אומר: עולם מן הצדדין נברא, שנאמר (איוב לז, ו) "כִּי לִשְׁלֹג יֵאמָר הִנֵּה אֶרֶץ וְגִשְׁם מָטָר וְגִשְׁם מְטָרֹת עָזוּ" [ופירש רש"י וז"ל "מן הצדדין נברא - ארבע מוצקות היו לו, ונמתח והלך מכל צד, עד שנדבק באמצעיתו"].

וכן לענין נפש, נחלקו בסוטה (מה, ב), דרבי אליעזר סובר דמודדין לעיר הקרובה לנרצח מטיבורו, והטעם מפורש בגמ' דסובר רבי אליעזר שעיקר חיותו של האדם מטיבורו דהיינו מאמצעו, ורבי עקיבא סבר דמחוטמו מודדין, והיינו מראשו, [ומה שכתב רבינו דתנא קמא פליג, וכוונתו שסתם תנא דפליג עימיה רבי אליעזר הוא רבי יהושע. ולא מצאתי רבי יהושע, אלא הוא רבי עקיבא].

וכן לענין שנה, רבי אליעזר אומר שבתשרי נברא העולם (ראש השנה י, ב), והוא קור שאמרו בספר יצירה, ותשרי הוא מרכז תקופות השנה, שהוא בין הקיץ לחורף, ורבי יהושע סובר מניסן נברא העולם (שם, יא, א), שסובר שהכל הולך מהצדדים.

וכן מצאנו שנחלקו (תענית ט, ב) כעין זה בענין מאיזה מים שותים העולם, שרבי אליעזר סובר מימי האוקינוס, שהוא מרכז העולם, ורבי יהושע סובר ממים העליונים שהם צדדי העולם.

ומכל מקום מצאנו שנחלפו שיטתם במדרש משלי (א, א), שנחלקו בחכמה היכן מצויה, שרבי אליעזר אומר בראש ורבי יהושע אומר בלב, ולגבי חכמה, לב הוא אמצע, כי הכליות יועצות (ברכות סא, א), והם מצדי הלב. ומבואר הכל בסייעתא דשמיא.

⁶ תמצית דבריו: בספר יצירה איתא, שעולם נפש ושנה, נבראו

משך חכמה

פרשת בראשית – בריאת העולם – פסקאות א - ד

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' ד תשפ"ו טל: 03-5740046 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

ב), הוי דומה לו, מה הוא רחום וחנן כו' (שבת קלג, ב), כן מצאנו
אצל הבריאה, כמו שאמר המשורר (שיר היחוד ליום שישי), ועד
לא כל חי הוכן לכלכל כו' שלושת ימים הראשונים אז הכינותם
לאחרונים, לכן גם באדם דרש רבי אלעזר הקפר בירושלמי
(כתובות ד, ח), לא יקח אדם בהמה ועוף אלא אם כן התקין להם
מזונות, כמו שהשם יתברך הצמיח כל דשא ועשב ויצר מאורות,
ואחר זה ברא חיה ועוף⁸.

[ד]

א), יא) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תְּדַשָּׂא הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מְזִרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי
עֵשֶׂה פְּרִי לְמִינֹו אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ עַל הָאָרֶץ וַיְהִי כֵן:
מדוע ברא ה' את הדשא והעשב והמאורות, לפני הבהמות החיות ועופות
א), יא) תדשא הארץ. אמרו⁷ זכרונם לברכה, ואנוהו (שמות טו,

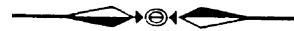

ולשון אנוהו: אני והוא, אעשה עצמי כמותו לדבק בדרכיו: מה הוא חנון
ורחום, אף אתה היה חנון ורחום" ע"כ, ואם כן יש לומר, דזה הוא מקור
הדרשה, שכשם שהאדם צריך במעשיו הפרטיים להדמות לה' יתברך, כך
גם בסדר רכישת הקנינים צריך להדמות לה' בסדר הבריאה, ובסדר הבריאה
הקדים לכלכל את כל חי לפני שברא בעלי חיים, וכמו שאמר המשורר (שיר
הייחוד ליום השישי) וז"ל "הקדמת במעשי ידיך רוב רחמך וחסדיך, כי
רחמך וחסדיך הלא מעולם על עבדיך, ועד לא כל חי הוכן לכלכל, לפני
אוכל תתן אוכל, ומזון ומכון תעשה בפי כל, צרכי הכל כאשר לכל, שלשת
ימים הראשונים, אז הכינותם לאחרונים" ע"כ, לכן דרש רבי אלעזר הקפר,
שאינן רשאי לקנות חיה ועוף אם אינו מתקן להם מזונות קודם, שיש להדמות
לה' גם בזה. ומבואר הכל בסייעתא דשמיא.

⁸ תמצית דבריו: הטעם שהקדים בריאת דשא עשב ומאורות
לבעלי חיים, כדי להתקין להם מזונות קודם לכן. ומכאן דרשו
חז"ל שאין לאדם לקנות בהמה חיה ועוף, אלא אם כן התקין להם
קודם לכן מזונות.

מאש מים ורוח, ומבואר מזה, שיש שייכות לשלושת הדברים
הללו. ועל פי זה יש להבין מה שנחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע
בשלושת הדברים הללו מהיכן נבראו, שרבי אליעזר סובר
מהאמצע, ורבי יהושע סובר מהצדדין.

[ד]

⁷ [ד] א), יא) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תְּדַשָּׂא הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מְזִרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי
עֵשֶׂה פְּרִי לְמִינֹו אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ עַל הָאָרֶץ וַיְהִי כֵן,
ה' יתברך בריאת דשא עשב ומאורות לפני בריאת בהמות חיה ועוף, והרי
הם נפש חיה, וחשובים מדשא ועשב. אבל הטעם בזה, שלפני שבראם,
התקין להם מזונותם, וכן את המאורות שהוא לצרכיהם של בעלי החיים
שישנים בלילה וכדו'.

ועל פי זה יתבאר המקור להא דאיתא בירושלמי (כתובות ד, ח) וז"ל "מדרש
דרש רבי אלעזר הקפר, אין אדם רשאי ליקח בהמה חיה ועוף, אלא אם כן
התקין להן מזונות" ע"כ, דלא אמר מניין דרש דרשה זו.

אבל לאור המבואר אתי שפיר, דהנה דרשו חז"ל (שבת קלג, ב) "אבא שאול
אומר: ואנוהו (שמות טו, ב), הוי דומה לו [ופירש רש"י "הוי דומה לו -